

ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ МІЖМОВНИХ ОМОНІМІВ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ НАУЦІ

Щербина Д. В.

аспірант кафедри української мови

Криворізький державний педагогічний університет

пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна

orcid.org/0000-0002-7104-9261

dmytro.shcherbyna@kdpu.edu.ua

Ключові слова: *омонімія, міжмовна омонімія, омоніми, міжмовні омоніми, класифікація, принципи класифікації, критерії класифікації.*

Упорядкування опрацьованого матеріалу – відповідальний і важливий етап наукової роботи, який допомагає дослідникові оновити й поглибити знання про певне явище чи об'єкт. Цю статтю присвячено критеріям класифікації міжмовних омонімів, себто слів, належних до різних мовних систем і наділених симетричною формою та асиметричним змістом. Міжмовні омоніми, як відомо, часто становлять труднощі під час комунікації та перекладу. Комплексно вивчати такі слова почали з 1928 року, коли світ побачила праця М. Кесслера та Ж. Дерокіньї «Фальшиві друзі, або підводні камені англійської лексики. Поради перекладачам». Відтоді з'явилося чимало наукових розвідок і укладено безліч словників на матеріалі двох чи більшої кількості мов, але дослідження в цій лінгвістичній царині не втрачають своєї актуальності, адже зіставлено ще далеко не всі аспекти міжмовної омонімії, а тому її одиниці (пари чи групи міжмовних омонімів) потребуватимуть щораз нових класифікаційних схем, які, безперечно, ґрунтуватимуться на вже відомих принципах. Саме їх і розглянуто в нашій розвідці. Проаналізувавши класифікації міжмовних омонімів, запропоновані в сучасній мовознавчій літературі, ми з'ясували найістотніші ознаки такої лексики, визначили критерії, покладені в основу її класифікаційних схем, і показали, що серед цих критеріїв є як самодостатні (семантичний, формальний, етимологічний, словотвірний, частиномовний), так і доповнювальні (стилістичний і граматичний). Наприклад, за семантичним принципом міжмовні омоніми можна поділити на повні (відношення семантичного виключення) і часткові (відношення семантичного включення або семантичного перетину); за формальним – на фонетико-графічні (власне омоніми), фонетичні (омофони), графічні (омографи) і морфологічні (омоформи); за етимологічним – на гомогенні й гетерогенні; за словотвірним – на омоніми першого ступеня й омоніми другого ступеня; за частиномовним – на іменникові, прикметникові, прислівникові, дієслівні тощо. Будь-яка з цих схем може стати як базовою, так і проміжною для розгалуженішої класифікації.

MAIN CRITERIA OF CLASSIFICATION OF INTERLINGUAL HOMONYMS IN MODERN LINGUISTIC SCIENCE

Shcherbyna D. V.

Postgraduate Student at the Department of the Ukrainian Language

Kryvyi Rih State Pedagogical University

Gagarina Ave., 54, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine

orcid.org/0000-0002-7104-9261

dmytro.shcherbyna@kdpu.edu.ua

Key words: *homonymy, interlingual homonymy, homonyms, interlingual homonyms, classification, classification principles, classification criteria.*

Arranging the studied material is a responsible and important stage of scientific work, which helps the researcher to update and deepen knowledge about a certain phenomenon or object. The article is devoted to the criteria for the classification of interlingual homonyms, that is, words belonging to different language systems and endowed with a symmetrical form and an asymmetrical meaning. Interlingual homonyms are known to often pose difficulties in communication and translation. The comprehensive investigation of such words began in 1928, when the work of M. Kæssler and J. Derocquigny “False friends, or pitfalls of English vocabulary. Tips for translators” was published. Since then, a lot of scientific studies have appeared and many dictionaries have been compiled based on the material of two or more languages. However, research in this linguistic area does not lose its relevance, because not all aspects of interlingual homonymy have been compared, and therefore its units (pairs or groups of interlingual homonyms) will require new classification schemes every time, which will undoubtedly be founded on already known principles. Actually, they are considered in our paper. Having analyzed the classifications of interlingual homonyms proposed in modern linguistic literature, we found out the most essential features of such vocabulary, defined the criteria that are the basis of its classification schemes, and showed that among these criteria, there are self-sufficient (semantic, formal, etymological, derivational, part-of-speech) and additional (stylistical and grammatical). Thus, according to the semantic principle, interlingual homonyms can be divided into full (relations of semantic exclusion) and partial (relations of semantic inclusion or semantic intersection); according to the formal principle – into phonetic-graphic (proper homonyms), phonetic (homophones), graphic (homographs) and morphological (homomorphs); according to etymological principle – on homogeneous and heterogeneous; according to the derivational principle – on homonyms of the first degree and homonyms of the second degree; according to the part-of-speech principle – on substantival, adjectival, adverbial, verbal, etc. Any of these schemes can become both basic and intermediate for a more extensive classification.

Постановка проблеми. Вивчаючи будь-яке явище чи об’єкт, науковцеві повсякчас доводиться систематизувати й упорядковувати досліджуваний матеріал за спільними ознаками. Цей процес, як відомо, називають класифікацією. Класифікація дає змогу оновити й поглибити знання в певній науковій царині, зокрема й у лінгвістиці. Комплексне і всеосяжне вивчення різномовних слів, що мають схожий зовнішній (звуковий та/або графічний) вигляд, але розбігаються значенням, веде свій початок із 1928 року, коли з’яви-

лася праця М. Кесслера та Ж. Дерокіні на матеріалі французько-англійських і англо-французьких паралелей. Автори назвали ці паралелі «фальшивими друзями перекладача» [16, с. 12]. Відтоді зроблено чимало досліджень такої лексики й укладено безліч словників на базі двох, трьох і більшої кількості мов. Одним із перших відповідників такого характеру у слов’янських мовах зауважив український письменник і перекладач М. Рильський, назвавши їх міжмовними омонімами [9, с. 124]. Вагомий внесок у вивчення явища повної

або часткової формальної подібності семантично і стилістично розбіжних слів різних мов зробили М. Кочерган, З. Гросбарт, О. Лабенко, К. Рутковський, С. Кійко, К. Воян, П. Х. Чамісо-Домінгес, І. Кононенко, М. Вотінцева, М. Круль та інші науковці. Останніми роками з'явилось чимало наукових і прикладних праць, присвячених слов'янській міжмовній омонімії: українсько-польській (І. Кононенко, О. Співак; М. Беднаж), українсько-чеській (А. Турчина), білорусько-польській (Р. Калета), білорусько-чеській (Н. Івашина, О. Руденко), польсько-російській (К. Кусаль), польсько-сербській (Д. Шипка). У своїх працях науковці послуговуються різними класифікаційними схемами залежно від мети та предмета дослідження, але які саме критерії поділу покладено в основу тієї чи тієї схеми, годиться розглянути докладніше, що й зумовило **актуальність** нашої статті.

Мета і завдання статті. Мета цієї розвідки – визначення основних критеріїв класифікації міжмовних омонімів у сучасній лінгвістиці. Щоб досягти поставленої мети, треба було розв'язати такі завдання: ознайомитися з класифікаційними схемами лексики такого характеру, запропонованими в мовознавчій літературі; виокремити найістотніші ознаки слів, охоплених міжмовною омонімією; сформулювати й узагальнити основні критерії класифікації міжмовних омонімів для опису їхніх властивостей.

Предмет і об'єкт дослідження. Предмет нашого дослідження – критерії класифікації міжмовних омонімів у сучасному мовознавстві. Об'єкт дослідження – явище міжмовної омонімії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Уже в першій ґрунтовній праці, присвяченій «фальшивим друзям перекладача», М. Кесслер і Ж. Дерокіні зазначають, що не всі досліджувані в ній слова наділені цілком різною семантикою, адже серед них трапляються й ті, які, маючи спільне (латинське) походження, або зберегли в котрійсь із зіставлених мов архаїчне значення, або розвинули нове значення, не притаманне іншій мові [16, с. 13–18]. Інакше кажучи, «фальшивих друзів перекладача» умовно можна поділити на цілком фальшиві (з ідентичною формою і зовсім відмінною семантикою) та частково фальшиві (з ідентичною формою і не завжди відмінною семантикою, що залежить від контексту).

Цю класифікацію можна вважати універсальною, тому з поширенням у лінгвістиці терміна «міжмовна омонімія» і щораз глибшим вивченням цього явища під різними кутами зору саме вона лягла в основу багатьох інших класифікацій. Тут, правда, слід зазначити, що серед мовознавців є також думка, що поняття «фальшиві друзі перекладача» значно ширше за поняття «міжмовні

омоніми» і що серед «фальшивих друзів перекладача» поряд із міжмовними омонімами треба виокремлювати інші групи слів, зокрема міжмовні пароніми.

Так, Н. Івашина, О. Руденко і Л. Яновець у своїй праці «Falešní přátelé překladatele v češtině a běloruštině» («Фальшиві друзі перекладача» в чеській і білоруській мовах») під міжмовною омонімією розуміють формальну схожість (повну або часткову) різномовних лексем із різними значеннями, а міжмовною паронімією називають явище формальної близькості різномовних і різнозначних лексем [14, с. 11–25]. Як бачимо, у першій дефініції науковиці наголошують на формальній схожості зіставлених слів, а в другій – на їх формальній близькості, хоч навряд чи між формальною схожістю і формальною близькістю можна провести чітку грань, надто коли розглядані мови мають різну графіку або прочитання літер.

Авторка українсько-польських контрастивних досліджень І. Кононенко за міжмовні омоніми визнає ідентичні звучанням, проте цілком або частково відмінні значенням та вживанням різномовні слова, а за міжмовні пароніми – різномовні слова, що мають близьку фонетико-морфологічну форму й не збігаються значенням, але аналізує таку лексику сукупно [6, с. 203].

З огляду на це ми у своїй розвідці, як і багато інших науковців, зокрема М. Кочерган [7, с. 389–398], М. Беднаж [2, с. 4–5], З. Гросбарт [13, с. 81–82], К. Кусаль [18, с. 55], Р. Калета [15, с. 62], С. Кійко [4, с. 24], О. Лабенко [8, с. 137–138], розуміємо міжмовну омонімію щонайширше, вважаючи за міжмовні омоніми різномовні слова, які збігаються формою усно, на письмі чи в межах регулярних відповідностей (фонетичних, графічних, орфографічних, акцентологічних, морфемно-словотвірних), наявних між порівнюваними мовними системами, і цілком або частково різняться змістом [11, с. 100].

Сучасна українська мовознавиця О. Лабенко, зіставляючи українсько-французькі міжмовні омоніми, поділяє їх на абсолютні та відносні [8, с. 138]. До абсолютних міжмовних омонімів дослідниця зараховує одиниці порівнюваних мовних систем, що збігаються формою вираження попри можливі відмінності в межах регулярних міжмовних фонетико-графічних відповідностей, але цілком різняться у плані змісту. А відносні міжмовні омоніми окреслює як одиниці порівнюваних мовних систем, що збігаються у плані вираження попри можливі відмінності в межах регулярних міжмовних фонетико-графічних відповідностей і мають у семантичній структурі деякі спільні значення.

Загалом, як зазначає професор Університету Малаги (Іспанія) П. Х. Чамісо-Домінгес, усе розмаїття семантичних відношень на лексичному

рівні між омонімічними відповідниками порівнюваних мов можна звести до трьох типів (*приклади слів наші* – Д. Ш.):

– семантичне виключення: укр. **луна** – рос. **луна** ‘небесне світило; місяць’;

– семантичне включення: укр. **адепт** ‘послідовник якогось учення, ідеї’ – пол. **adept** ‘1) людина, що опановує якийсь фах, починає працювати у якійсь сфері, у якомусь напрямі мистецтва; 2) послідовник якогось учення, ідеї’;

– семантичний перетин: укр. **лялька** ‘1) дитяча іграшка у вигляді фігурки людини // макет фігури якоїсь істоти для вистав; 2) [перен.] безвільна людина або людина, якою розважаються // людина, яка виконує чужу волю; 3) [розм.] мала дитина’ – біл. **лялька** ‘1) дитяча іграшка у вигляді фігурки людини // макет фігури якоїсь істоти для вистав; 2) [розм.] хтось привабливий, щось привабливе’ [12, с. 1114–1118].

Беручи до уваги не лише семантичний, а й стилістичний аспект, укладачі українсько-польського словника міжмовних омонімів і паронімів І. Кононенко та О. Співак виокремлюють чотири типи таких пар слів:

– слова, які повністю розходяться значенням або всіма значеннями, якщо слово полісемічне (укр. **чашка** – пол. **czaszka** ‘череп’);

– слова, які різняться лише окремими лексичними значеннями, якщо хоч одне слово пари полісемічне (укр. **сепарація** – пол. **separacja** ‘нарізне проживання подружжя; відокремлення, ізоляція; сепарація’);

– слова, які входять до одних лексико-семантичних або тематичних груп, але означають різні предмети чи явища (укр. **мотиль** – пол. **motyl** ‘метелик’);

– слова, що розходяться передусім стилістичними характеристиками (укр., нейтр. **губа** – пол., розм. **gęba**) [5, с. 6].

Послідовнішу класифікацію, ґрунтовану на тих самих критеріях – семантичному й стилістичному, наводить дослідник польсько-російської міжмовної омонімії К. Рутковський, виділяючи такі групи міжмовних омонімів:

– слова, асиметричні значеннево (класичні апроксимати, що різняться тільки денотацією): пол. **przypadek** ‘випадок’ – рос. **припадок** ‘напад хвороби’, пол. **skazać** ‘1) засудити; 2) приректи’ – рос. **сказать** ‘сказати’, пол. **wieszcz** ‘віщун’ – рос. **вещь** ‘річ’;

– слова, асиметричні стилістично (одиниці, що різняться тільки стилістичним забарвленням): пол. **czoło** ‘чоло, лоб’ – рос. **чело**, пол. **dłoń** ‘долоня’ – рос. **длань**, пол. **głos** ‘голос’ – рос. **глас** (польські відповідники мають нейтральне забарвлення, а російські, запозичені зі старослов’янської мови, – піднесене);

– слова, асиметричні значеннево й стилістично (одиниці, що різняться денотацією та належністю до різних стилістичних шарів): пол., нейтр. **dur** ‘тиф’ – рос., розм. **дурь** ‘дур, дурощі’, пол., нейтр. **dziewica** ‘незаймана’ – рос., заст. **девица** ‘дівчина’, пол., розм. **gniot** ‘1) глетвяк; 2) нудний, довгий фільм, літературний твір тощо’ – рос., нейтр. **гнёт** ‘гніт’;

– слова, асиметричні значеннево й експресивно (одиниці, що різняться денотацією та експресивним наповненням): пол. **honor** [меліоратив] ‘честь’ – рос. **гонор** [пейоратив] ‘гонор, пиха’, пол. **lubieżny** [пейоратив] ‘хтивий, розпусний’ – рос. **любезный** [меліоратив] ‘люб’язний’, пол. **łapać** [нейтр.] ‘ловити, лапати’ – рос. **лапать** [пейоратив] ‘мацати’ [20, с. 313–314].

Серед слів, асиметричних значеннево, як зазначає науковець, можна виокремити клас лексем, протилежних значеннями й відомих у лінгвістичній літературі під назвою «міжмовні енантіосеми», або «омоантоніми»: пол. **kryminalista** ‘кримінальник’ – рос. **криминалист** ‘криміналіст’, пол. **woń** ‘аромат’ – рос. **вонь** ‘смохід’, пол. **zapomnieć** ‘забути’ – рос. **запомнить** ‘запам’ятати’ [20, с. 314].

Крім семантико-стилістичної класифікації міжмовних омонімів, К. Рутковський подає й етимологічну, називаючи аналізовані пари слів, у морфологічній структурі яких можна вичленувати спільний етимон (наприклад, методом реконструкції), гомогенними (однорідними) омонімами, а етимологічно непов’язані лексеми – гетерогенними (різномірними) омонімами. Гомогенні омоніми науковець поділяє на слов’янські (пол. **matka** ‘мати’ – рос. **матка** ‘матка’, від псл. ***mati**) і неслов’янські (пол. **angielski** ‘англійський’, від пол. **Anglia** ‘Англія’, англ. **England** – рос. **ангельский** ‘янгольський’, від рос. **ангел** ‘янгол’, спорідненого з гр. **ἄγγελος** ‘те саме’), а гетерогенні – на слов’янські (пол. **wóz** ‘віз’, від псл. ***voź** – рос. **вуз** ‘виш’, абр. від **высшее учебное заведение** ‘вищий навчальний заклад’) і мішані (пол. **pas** ‘ремінь, пас’, від псл. ***pojasъ** – пас ‘відмова від участі в грі’, від фр. **je passe** ‘я пропускаю, обминаю’) [20, с. 311–313].

Дослідниця українсько-польської міжмовної омонімії М. Беднаж згрупувала гомогенні міжмовні омоніми так:

1. Повні гомогенні міжмовні омоніми (зазвичай однозначні омоніми пари одиниць):

– слова, що повністю розійшлися в семантиці: укр. **досадний** ‘який викликає досаду’ – пол. **dosadny** ‘міцний, виразний, енергійний’, укр. **тугий** ‘1) дуже натягнений або стягнений; 2) щільно заповнений, набитий’ – пол. **tegi** ‘1) грубий, повний; 2) досвідчений, вправний; 3) дуже сильний, інтенсивний’;

– слова, що означають подібні референтні сфери й мають спільну внутрішню форму: укр. **денник** ‘1) щоденник; 2) відгороджене місце в стайні для одного коня’ – пол. **dziennik** ‘газета, журнал’; укр. **грошовий** ‘пов’язаний з грішми’ – пол. **groszowy** ‘копійчаний, дешевий’.

2. Повні гомогенні, моносемічні, зі спеціалізацією, звуженням значення в одній із мов: укр. **дання** [фольк., етн.] ‘знахарський напій, що приворожує або відвертає кого-небудь’ – пол. **danie** ‘страва’; укр. **світлиця** ‘чиста, світла, парадна кімната в будинку’ – пол. **światlica** ‘клуб; місце в школі для відпочинку після занять’.

3. Часткові гомогенні омоніми, що виникли у процесі вторинної номінації і вирізняються співвідношенням та ієрархією лексико-семантичних варіантів полісемантичного слова:

– омоніми епідигматичного типу, що виникли в результаті метафоричних, метонімічних та асоціативно-дериваційних перенесень: укр. **мозоль** ‘1) утворення на шкірі внаслідок тиснення або тертя; 2) важка праця’ – пол. **mózól** ‘важка праця’; укр. **туша** ‘1) тіло забитої тварини; 2) про велике, гладке тіло людини’ – пол. **tusza** ‘огрядність’;

– омоніми, що збігаються в прямому значенні, але різняться переносно-метафоричними: в українському слові **брус** і польському слові **brus** низка прямих значень, як-от ‘колода’, ‘точильний камінь’ збігається, але вторинне значення ‘неотеса, грубіян’ властиве тільки польській мові.

4. Часткові гомогенні омоніми з гіперо-гіпонімічними відношеннями при полісемії: укр. **вуж** ‘неотруйна змія середнього розміру’ – пол. **wąż** ‘1) вуж; 2) змія взагалі; 3) гумовий шланг’; укр. **овід** ‘двокрила комаха, чії личинки паразитують в організмі тварин’ – пол. **owad** ‘будь-яка комаха’.

5. Омоніми з функційною диференціацією лексико-семантичних варіантів полісемантичного слова на шляху від переносного вживання до деметафоризації, деметонімізації семантики, її термінологізації в різних номенклатурно-тематичних сферах: укр. **мета** і пол. **mieta** збігаються в основній частині значень, але останнє окреслює ще й певні спортивні поняття – ‘ціль’, ‘фініш’.

6. Міжмовні омоніми з різним часовим віддаленням значень при полісемії в результаті старіння одного з них, звуження сфери функціонування, територіального обмеження: укр. **галузь** ‘1) [рідко, заст.] гілка; 2) певна ділянка виробництва, науки’ – пол. **gałąź** ‘1) [загальнонавч.] гілка; 2) певна ділянка виробництва, науки’, укр. **гризота** ‘1) душевні муки; 2) неспокійний, тривожний стан’ – пол. **grzyzota** [діал.] ‘біль, різь у животі’ [1]

За аналогією з внутрішньомовною омонімією К. Рутковський [20; 17], М. Вотінцева [3, с. 306–310], А. Турчина [10, с. 124–125], М. Круль [17] та ін. розрізняють фонетико-гра-

фічні, фонетичні, графічні та морфологічні омоніми (власне омоніми, омофони, омографи й омоформи відповідно).

Міжмовні фонетико-графічні омоніми характеризуються у плані вираження тотожністю графічної та фонетичної форми. Це означає, що такі лексеми можна якнайточніше виділити в мовах зі схожою графікою, наприклад: пол. **sad** ‘фруктовий сад’ – чеськ. **sad** ‘город’, укр. **баня** ‘опуклий дах’ – рос. **баня** ‘лазня’.

Виділення міжмовних фонетико-графічних омонімів у мовах із різною писемністю досить умовне, бо тут не можна говорити про графічну тотожність, а тільки про певну відповідність: чеськ. **kráska** ‘красуня’ – біл. **краска** ‘квітка’.

Загалом, абсолютний формальний збіг лексичних одиниць двох мов – доволі рідкісне явище. Навіть коли слова мають однакове написання, їх різна вимова може бути спричинена фонетичними особливостями порівнюваних мов, зокрема різницею орфоепічних норм для наголошених і ненаголошених голосних, довгих і коротких складів тощо.

Міжмовні графічні омоніми (міжмовні омографи) характеризуються у плані вираження тотожністю графічної і розбіжністю фонетичної форми: укр. **запах** ‘властивість предметів, речовин діяти на органи нюху // те, що сприймають органами нюху’ – рос. **запах** ‘захід однієї поли за другу’ (різниця в позиції наголосу), укр. **листопад** ‘одинадцятий місяць року’ – рос. **листопад** ‘опадання листя’ (різниця у вимові фонем /и/, /д/ та ненаголошеної /о/).

Виділення міжмовних графічних омонімів у мовах із різною писемністю теж досить умовне, наприклад: чеськ. **alej** ‘алея’ – біл. **алей** ‘олія’ (різниця в позиції наголосу), укр. **година** ‘однина виміру часу, що дорівнює 1/24 доби, або 60 хвилинам’ – хорв. **godina** ‘рік’ (різниця у вимові фонем /г/-/g/, /и/-/i/).

Якщо в межах однієї мовної системи до різної вимови омографів найчастіше спричиняється різна позиція наголосу або часом історичний принцип орфографії, то різну вимову міжмовних омографів викликає ще й омонімія певних алфавітних знаків (коли один графічний символ у різних мовах означає різні фонемі).

Міжмовні фонетичні омоніми (міжмовні омофони) характеризуються у плані вираження тотожністю фонетичної і розбіжністю графічної форми: біл. **пужка** ‘зменш.-пестл. до **пўга**; пужка’ – рос. **пушка** ‘гармата’, укр. **клуб** ‘наряддя для ручного нарізування зовнішньої різі’ – рос. **клуб** ‘клуб’.

Деякі дослідники слова з різними графічними символами на позначення одного звука (наприклад, укр. **виступ** ‘1) частина чогось, що видається, виступає наперед; 2) заглибина, виїмка;

3) залишення попереднього місцеперебування, вирушання в похід; 4) публічне виголошення промови, заяви тощо // виконання перед глядачами літературних, музичних та ін. творів, гімнастичних вправ // публікація твору, статті або окремого твердження; 5) дія, спрямована проти когось // вияв незадоволення, протесту у формі активної дії – рос. **выступ** = укр. **виступ** (у 1 знач.), пол. **sztuka** ‘мистецтво’ – чеськ. **štuka** ‘тиньк, штукатурка’) згідно з засадами класифікації внутрішньомовних омонімів теж зараховують до міжмовних омофонів (вище такі лексеми ми окреслили як міжмовні фонетико-графічні омоніми).

З огляду на це виділяти міжмовні фонетичні омоніми в мовах із різною писемністю можна на основі двох засад:

– у першому випадку до фонетичних омонімів слід зараховувати слова, тотожні фонетично й відмінні графічно, причому їхні графічні відмінності впливають із використання різних алфавітів, наприклад: пол. **luk** ‘1) дуга, півколо, лука; 2) ручна зброя; лук; 3) арка; 4) [муз.] ліга’ – рос. **лук** ‘цибуля’;

– у другому випадку до фонетичних омонімів слід зараховувати слова, тотожні фонетично й відмінні графічно, причому їхні графічні відмінності не впливають із використання різних алфавітів, наприклад: пол. **kruk** ‘крук’ – рос. **круг** ‘круг’.

Міжмовні морфологічні омоніми (міжмовні омоформи) – це слова, що збігаються лише в окремих граматичних формах: рос. **газа** (від **газ** ‘газ’) – біл. **газа** ‘гас’, рос. **корка** ‘кірка’ і укр. **корка** (від **корок**).

Доктор гуманітарних наук у галузі мовознавства, професор К. Воян пише про доцільність упродовження в царину омонімії поняття омоніми, що охоплює повний набір омонімів певної мови. Кількість омонімів певної омоніми, а отже й множина супутніх їм сем, визначають кратність омоніми [22, с. 45–55]. Термін «омоніма» дає змогу насамперед оперувати множиною омонімів замість використаної зазвичай пари омонімів. На основі цього К. Воян розрізняє внутрішню міжмовну омонімію і зовнішню міжмовну омонімію.

Внутрішня міжмовна омонімія стосується до підмножини мовних знаків, що чітко або майже чітко відповідають критеріям формальної ідентичності звучання чи написання в системах аналізованих мов і складаються з мовних знаків, які виступають омонімами в кожній із цих мовних систем. Передбачається, що такі міжмовні внутрішні омоніми є зовнішньо й семантично збіжними паралельними опозиціями двох чи більше синхронічно порівнюваних мов, наприклад:

– у польській мові: **atlant**¹ [гр. міф.] ‘титан, який тримає на плечах небесне склепіння, **atlant**² [архт.] ‘опора у вигляді чоловічої мускулястої постаті’;

– у російській мові: **atlant**¹ [гр. міф.] ‘титан, який тримає на плечах небесне склепіння, **atlant**² [архт.] ‘опора у вигляді чоловічої мускулястої постаті’, **atlant**³ [анат.] ‘перший шийний хребець у хребетних, крім риб’ [21, с. 34; 22, с. 57–61].

Зовнішня міжмовна омонімія стосується до ідентичних або майже ідентичних із погляду формальної класифікації слів, які трапляються у відмінних мовних системах, але не виступають і в жодному разі не можуть виступати в них омонімами, наприклад: пол. **kalina** ‘калина’ – фін. **kalina** ‘стукіт, брязкіт’, пол. **lato** – фін. **lato** ‘клуня, стодола’, рос. **грач** ‘трак, гайворон’ – пол. **gracz** ‘гравець, грач’ [21, с. 34; 22, с. 56–57].

Крім того, як зауважує К. Воян, порівнювані мовні системи, можуть містити у своєму складі не лише формально ідентичні омоніми, а й омоніми, які не задовольняють критерію формальної тотожності, але мають не випадкові еквівалентні значення. Таке явище дослідниця пропонує називати семантичною міжмовною омонімією:

– у російській мові: **баба**¹ ‘1) [прост.] одружена селянка; 2) [прост., діал.] одружена жінка щодо свого чоловіка; дружина; 3) [прост., зневажл.] жінка; 4) [розм., зневажл.] про слабого, нерішучого чоловіка; 5) [розм.] бабуся; 6) кам’яна баба; 7) снігова баба’, **баба**² ‘1) [техн.] пристрій для забивання паль; 2) [спец.] ударна частина копра’, **баба**³ ‘рід кексу циліндричної або конічної форми’;

– у фінській мові: **akka**¹ ‘стара жінка’, **akka**² ‘підставка з розхильчастим наконечником, куди стромляють запалену скіпку’ (рос. **бабка**), **akka**³ [техн.] ‘зворотний струм; протиструм’ [21, с. 34].

Подеколи науковці, зокрема Д. Шипка, беруть ще до уваги словотвірний аспект і розрізняють міжмовні омоніми першого ступеня та міжмовні омоніми другого ступеня. Міжмовні омоніми другого ступеня походять від наявної вже омонімічної пари, наприклад: серб. **čas** ‘година’ – пол. **czas** ‘час’ – омонімія першого ступеня; серб. **časovnik** ‘годинник’ – пол. **czasownik** ‘дієслово’ – омонімія другого ступеня [19, с. 29].

Міжмовні омоніми на граматичному рівні, на відміну від значеннево-конотаційної площини, можуть бути як симетричними, так і асиметричними. Ця особливість дала змогу К. Рутковському поділити їх на такі групи:

– слова, симетричні граматично й асиметричні значеннево (одиниці, розбіжні денотацією і водночас пов’язані між собою тотожними граматичними властивостями – закінченням чи афіксом і належністю до однієї лексичної категорії): пол. **kłątwa** ‘1) прокляття; 2) [церк.] анафема’ – рос. **клятва** ‘присяга, клятва’, пол. **ołowiany** ‘свинцевий, олив’яний’ – рос. **оловянный** ‘олов’яний, цинковий’, пол. **prosto** ‘1) просто; 2) прямо’ – рос. **просто** ‘просто’, пол. **żalować** ‘жаліти; жалкувати’ – рос. **жаловать** ‘1) дарувати, наділяти;

2) поважати, шанувати; 3) бувати, відвідувати’;

– слова, асиметричні граматично й симетричні значеннево: пол. **cień** [ч.] ‘тінь’ – рос. **тень** [ж.], пол. **gęś** [ж.] ‘гуска’ – рос. **гусь** [ч.], пол. **lis** [ч.] ‘лис, лисиця’ – рос. **лиса** [ж.], пол. **topola** [ж.] ‘тополя’ – рос. **тополь** [ч.];

– слова, асиметричні граматично й асиметричні значеннево:

а) асиметричні в можливості творити форми множини: пол. **drań** ‘негідник, мерзотник’ – рос. **дрань** [тільки одн.] ‘дранка, дрань’, пол. **kit** [тільки одн.] ‘замазка, кит’ – рос. **кит** ‘морський ссавець; кит’;

б) асиметричні з позиції граматичного роду: пол. **burta** [ж.] ‘борт’ – рос. **бурт** [ч.] ‘бурт, бурта’, пол. **wieszcz** [ч.] ‘віщун’ – рос. **вещь** [ж.] ‘річ’, пол. **leń** [ч.] ‘ледар, ліновець’ – рос. **лень** [ж.] ‘лінощі, лінь’;

в) асиметричні через належність до різних лексичних категорій: пол. **glusz** [2 особа одн. наказового способу дієслова **gluszyć** ‘глушити’] ‘глуши’ – рос. **глушь** [іменник] ‘глушина’, пол. **sprawa** [іменник] ‘справа’ – рос. **справа** [прислівник] ‘праворуч, справа’, пол. **podczas** [прислівник] ‘під час’ – рос. **подчас** [прислівник] ‘часом, іноді’ [20, с. 314–317].

Досліджуючи міжмовну омонімію в системі частин мови, найчастіше виокремлюють іменникові (субстантивні), прикметникові (ад’єктивні), прислівникові та дієслівні міжмовні омоніми [18, с. 61–63]. Міжмовна омонімія серед числівників, займенників та слів інших граматичних класів трапляється у споріднених мовах дуже рідко.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, як бачимо, у лінгвістичній літературі міжмовні омоніми систематизують за різними ознаками, дотичними до плану вираження і плану змісту, але найчастіше в основі їх класифікації лежать семантичний, формальний, етимологічний, частиномовний, словотвірний, стилістичний і граматичний критерії. Перші п’ять принципів (семантичний, формальний, етимологічний, частиномовний і словотвірний) можна вважати самодостатніми й класифікувати міжмовні омоніми на основі будь-якого з них. А от граматичний і стилістичний критерії виступають здебільшого як доповнювальні до семантичного. Класифікації міжмовних омонімів, розглянуті в цій статті, плануємо використати для дослідження особливостей омонімічного простору в структурі українсько-білоруської комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беднаж М. Из спостережень над польсько-українськими міжмовними омонімами. *Наукові записки Кіровоградського педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія :*

Філологічні науки. Кіровоград, 1999. Вип. 20. С. 152–161.

2. Беднаж М. Польсько-українська міжмовна омонімія : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2000. 19 с.
3. Вотінцева М. Міжмовні омоніми неспоріднених мов. *Східнослов’янська філологія* : збірник наук. праць. Серія: Мовознавство. 2015. Вип. 25. С. 37–42.
4. Кійко С. Міжмовна омонімія з погляду різних лінгвістичних дисциплін. *Одеський лінгвістичний вісник.* 2017. Вип. 9 (3). С. 20–25. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/oliniv_2017_9\(3\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/oliniv_2017_9(3)_6) (дата звернення: 17.03.2023).
5. Кононенко І., Співак О. Українсько-польський словник міжмовних омонімів і паронімів / за ред. І. Кононенко. Київ, 2008. 343 с.
6. Кононенко І. Українська та польська мови: контрастивне дослідження = *Język ukraiński i polski: studium kontrastywne.* Warszawa, 2012. 808 с.
7. Кочерган М. Словник російсько-українських міжмовних омонімів. Київ, 1997. 400 с.
8. Лабенко О. Генеза міжмовної омонімії у неспоріднених мовах (на матеріалі французької та української мов). *Проблеми семантики слова, речення та тексту.* 2011. Вип. 27. С. 137–141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pssrtt_2011_27_19 (дата звернення: 17.03.2023).
9. Рильський М. Твори : у 3-х т. Т. 3. Статті. Київ, 1956. 418 с.
10. Турчина А. Лексична міжмовна омонімія у слов’янських мовах. *Компаративні дослідження слов’янських мов і літератур.* 2012. Вип. 17. С. 121–126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kdsm_2012_17_18 (дата звернення: 20.03.2023).
11. Щербина Д. Повні українсько-білоруські міжмовні омоніми. *Філологіка / Philologica* : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2020. Вип. 21. С. 97–112.
12. Chamizo Domínguez P. J. Los falsos amigos desde la perspectiva de la teoría de conjuntos. *Applied Linguistics Now: Understanding Language and Mind / La lingüística aplicada actual: comprendiendo el lenguaje y la mente.* Almería, 2009, P. 1111–1126.
13. Grosbart Z. Teoretyczne problemy przekładu literackiego w ramach języków bliskopokrewnych (na materiale języka polskiego i języków wschodniosłowiańskich). Łódź, 1984. 160 s.
14. Ivašina N., Rudenka A., Janovec L. Falešní přátelé překladatele v češtině a běloruštině. Praha, 2006. 122 s.
15. Kaleta R. Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa. Warszawa, 2014. 172 s.

16. Kœessler M., Derocquigny J. Les faux amis ou les pièges du vocabulaire anglais. Conseils aux traducteurs. Paris, 1928. 387 p.
17. Król M. Homonomia interjęzykowa a nauczanie języka obcego. *Studia Rusycystyczne*. Kielce, 2015. T. 23. S. 79–86.
18. Kusal K. Rosyjsko-polska homonomia międzyjęzykowa. *Anuari de Filologia. Llengües i literatures modernes*. 2014. № 4. S. 53–66.
19. Rečnik srpsko-poljskih međujezičkih homonima i paronima = Słownik serbsko-polskich homonimów i paronimów / Red. D. Šipka. Poznań, 1999. 158 p.
20. Rutkowski K. Polsko-rosyjskie homonimy i paronimy międzyjęzykowe – propozycja klasyfikacji. *Studia Wschodniosłowiańskie*. 2012. T. 12. S. 305–319.
21. Wojan K. Międzyjęzykowa homonomia leksykalna. *Zagadnienia analizy. Język a rzeczywistość. Rusycystyczne studia konfrontatywne*. Katowice, 2005. S. 32–39.
22. Wojan K. Zjawisko homonemii międzyjęzykowej na przykładzie języków: polskiego, rosyjskiego i fińskiego. *Wokół homonimii międzyjęzykowej*. Warszawa, 2017. S. 41–69.
7. Kocherhan, M. (1997). Slovník rosiisko-ukrainskykh mizhmovnykh omonimiv [Dictionary of Russian-Ukrainian Interlingual Homonyms]. Kyiv.
8. Labenko, O. (2011). Henezha mizhmovnoi omonimii u nesporidnennykh movakh (na materialii frantsuzkoi ta ukrainskoi mov) [Genesis of Interlingual Homonymy in Unrelated Languages (Based on Material from the French and Ukrainian Languages)]. *Problemy semantyky slova, rechennia ta tekstu*, 27, pp. 137–141. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pssrtt_2011_27_19
9. Ryl'skyi, M. (1956). Stati [Articles]. In *Tvory u 3 t. [Works in 3 volumes]*. (Vol. 3). Kyiv.
10. Turchyna, A. (2012). Leksychna mizhmovna omonimiiia u slovianskykh movakh [Lexical Interlingual Homonymy in Slavic languages]. *Komparatyvni doslidzhennia slovianskykh mov i literatur*, 17, 121–126. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kdsm_2012_17_18
11. Shcherbyna, D. (2020). Povni ukrainsko-biloruski mizhmovni omonimy [Full Ukrainian-Belarusian Interlingual Homonyms]. *Filolohika / Philologica*, 21, 97–112.
12. Chamizo Domínguez, P. J. (2009). Los falsos amigos desde la perspectiva de la teoría de conjuntos [False friends from the Perspective of Set Theory]. In *Applied Linguistics Now: Understanding Language and Mind / La lingüística aplicada actual: comprendiendo el lenguaje y la mente*, (pp. 1111–1126). Almería.
13. Grosbart, Z. (1984). Teoretyczne problemy przekładu literackiego w ramach języków bliskopokrewnych (na materiale języka polskiego i języków wschodniosłowiańskich) [Theoretical Problems of Literary Translation within Closely Related Languages (on the Basis of the Polish language and East Slavic Languages)]. Łódź.
14. Ivašina, N., Rudenka, A., & Janovec, L. (2006). Falešní přátelé překladatele v češtině a běloruštině [False Friends of the Translator in Czech and Belarusian]. Praha.
15. Kaleta, R. (2014). Białorusko-polska homonomia międzyjęzykowa [Belarusian-Polish Interlingual Homonymy]. Warszawa.

REFERENCES

1. Bednazh, M. (1999). Iz sposterezhzen nad polsko-ukrainskymy mizhmovnymy omonimamy [From observations on Polish-Ukrainian interlingual homonyms]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho pedahohichnoho universytetu im. V. Vynnychenka, ser. Filolohichni nauky*, 22, 152–161.
2. Bednazh, M. (2000). Polsko-ukrainska mizhmovna omonimiiia [Polish-Ukrainian Interlingual Homonymy]. Extended Abstract of Candidate's Thesis. Kyiv.
3. Votintseva, M. (2015). Mizhmovni omonimy nesporidnennykh mov [Interlingual Homonyms of Unrelated Languages]. *Skhidnoslovianska filolohiia, ser. Movoznavstvo*, 25, 37–42.
4. Kiiko, S. (2017). Mizhmovna omonimiiia z pohliadu riznykh linhvistychnykh dystsyplin [Interlingual Homonymy from the Perspective of Different Linguistic Disciplines]. *Odeskyi linhvistychnyi visnyk*, 9(3), 20–25. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/olinv_2017_9\(3\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/olinv_2017_9(3)_6)
5. Kononenko, I., & Spivak O. (2008). Ukrainsko-polskyi slovník mizhmovnykh omonimiv i paronimiv [Ukrainian-Polish Dictionary of Interlingual Homonyms and Paronyms]. I. Kononenko (Ed.). Kyiv.
6. Kononenko, I. (2012). Ukrainska ta polska movy: kontrastyvne doslidzhennia = Język ukraiński i polski: studium kontrastywne [The Ukrainian and Polish languages: a contrastive study]. Warszawa.

19. Šipka, D. (Ed.) (1999). Rečnik srpsko-poljskih međujezičkih homonima i paronima = Słownik serbsko-polskich homonimów i paronimów [Dictionary of Serbian-Polish Interlingual Homonyms and Paronyms]. Poznań.
20. Rutkowski, K. (2012). Polsko-rosyjskie homonimy i paronimy międzyjęzykowe – propozycja klasyfikacji [The Polish-Russian Interlingual Homonyms and Paronyms: Classification Proposal]. *Studia Wschodniosłowiańskie*, vol. 12, 305–319.
21. Wojan, K. (2005). Międzyjęzykowa homonimia leksykalna [Interlingual lexical homonymy]. In *Zagadnienia analizy. Język a rzeczywistość. Rusycystyczne studia konfrontatywne* [Analysis Issues. Language and Reality. Contrastive Russian Studies], (pp. 32–39). Katowice.
22. Wojan, K. (2017). Zjawisko homonemii międzyjęzykowej na przykładzie języków: polskiego, rosyjskiego i fińskiego [The Phenomenon of Interlingual Homonymy on the Example of Polish, Russian and Finnish]. In *Wokół homonimii międzyjęzykowej* [Around Interlingual Homonymy], (pp. 41–69). Warszawa.